

jako takie przez Tradycję Kościoła /dotyczy to Starego Testamentu/. Rozdział III zatytułowany: "Ofiara Nowego Przymierza" poświęcony jest liturgii i zawiera wybór tekstów ułożonych tak, by całość stanowiła komentarz do mszy św. w jej obecnej formie. Przypisać trzeba, że jest to konstrukcja dość sztuczna, choć może się przydać katechetom i duszpasterzom do wyjaśniania aktualnej liturgii w związku z Tradycją. Książkę kończy rozdział o pobożności eucharystycznej oraz zwyczajach z nią związanych. Taki układ całości dość łatwo można by krytykować i podważać. Przypisać jednak trzeba, że dokonanie wyboru najlepszych tekstów z ich ogromnej masy oraz ułożenie ich w logiczną całość, musi być arbitralne i nigdy wszystkich nie zadowoli. Stąd też pojawia się użyteczność dołączonych indeksów, pozwalających łatwo dotrzeć do potrzebnego akurat tekstu. Książka posiada ich kilka: wykaz źródeł, słownik autorów, indeks biblijny i rzeczowy - ten ostatni na 12 stronach. Dzięki nim korzystanie z książki jest łatwe bez względu na to, czy jej układ czytelnikowi się podoba, czy nie.

Wśród wielu publikacji i dyskusji na temat tego, jak sprawowanie eucharystii powinno wyglądać, i jak najlepiej opisać jej tajemnicę, jest to pozycja bardzo ważna, a sakramentalna uwaga jej Redaktora o "zapełnieniu istniejącej luki", odnosi się do niej jak najpoważniej. Choć nie jest to antologia kompletna i nie stanowi wystarczającego zbioru do pogłębionych studiów tego zagadnienia, to jednak jest jak najbardziej godna polecenia wszystkim pragnącym lepiej zrozumieć znaczenie eucharystii na własny i innych pożytek.

Ks. Henryk Pietras SJ - Kraków

4. Henry Chadwick, Augustine, Oxford 1986, Oxford University Press, s. 122.

Literatura poświęcona życiu i dziełu św. Augustyna jest niezwykle bogata tak pod względem ilości, jak i różnorodności poruszanej problematyki. Mimo tego, każda nowa pozycja, zwłaszcza ta, która traktuje myśl augustyńską w sposób syntetyczny, jest przyjmowana z ogromnym zainteresowaniem. W serii "Past Masters", nakładem Oxford University Press, uka-

zała się w 1986 r. monografia Henry Chadwicka zatytułowana "Augustine". Książka liczy 122 strony i opiera się na wykładach prowadzonych przez Autora w 1980 r. w Toronto i w 1982-1983 r. w Oxfordzie.

Henry Chadwick jest obecnie emerytowanym profesorem teologii na Uniwersytecie w Cambridge. Wcześniej był także wykładowcą wielu angielskich i amerykańskich uniwersytetów. Od 1954 r. należy również do grona redaktorów "Journal of Theological Studies", jako wybitny znawca patrystyki i ceniony autor szeregu monografii poświęconych myśli wczesnochrześcijańskiej. Wydana ostatnio praca koncentrująca się na postaci Biskupa Hippony ma charakter szczególny. Być może zadecydowała tu 1600 rocznica jego nawrócenia, a może ogólny profil i potrzeba kolekcji, w której została wydana. Seria "Past Masters" ma bowiem za zadanie prezentowanie czokowych postaci przeszłości: filozofów, pisarzy, reformatorów religijnych i społecznych, których idee wciąż twórczo oddziałują na dzisiejszy sposób myślenia. Także i praca Henry Chadwicka, nie roszcząc sobie pretensji do tego, by być jeszcze jedną z wielu monografii poświęconych Biskupowi Hippony, stara się ująć myśl augustyńską w określonym, specyficznym aspekcie: święty Augustyn jest w niej prezentowany jako mistrz sprzed piętnastu wieków, a zatem mistrz z bardzo odległej przeszłości, który wszakże i dzisiaj nie przestaje fascynować i uczyć. Poprzez lekturę augustyńskich pism Henry Chadwick pragnie ukazać myśl Biskupa Hippony w jej aspekcie ewolucyjnym i w jej stawaniu się. Z tego też względu Autor poświęca wiele miejsca społeczno-historycznym uwarunkowaniom życia i dzieła św. Augustyna. W jego pracy odnaleźć można szereg cennych informacji dotyczących polemik doktrynalnych, które angażowały myśl Biskupa Hippony. Manicheizm i pelagianizm były jakby dwoma krańcami, między którymi rozgrywał się dramat refleksji augustyńskiej, schizma donatystyczna zaś stanowiła jakby punkt centralny tej osi, punkt, który na długo zatrzymał uwagę Augustyna jako myśliciela i biskupa. Ukazując genezę i rozwój poglądów Doktora łaski, Henry Chadwick nie mógł również pominąć najważniejszych faktów biograficznych. U Augustyna bowiem, jak chyba u rzadko którego myśliciela, życie i dzieło były ze sobą nierozzerwalnie związane i twórczo na siebie oddziaływały. Elementy biograficzne Autor podaje w sposób niezwykle wyważony, tak by wspierały i ilustro-

wały zasadniczy tok rozważań skoncentrowanych przede wszystkim na szeroko pojętej doktrynie. Prezentowane ponadto fakty biograficzne są pozbawione wszelkiej tendencji hagiograficznej. Augustyn jest ukazany jako żywy człowiek - zapalczywy i ambitny maksymalista, który walczył z własnymi słabościami i nie poddawał się nawet wtedy, gdy jego ułomności brały nad nim górę. Z niezwykłą konsekwencją przewycięzał wszystko to, co jawiło się jako przeszkoda na drodze ku wyznaczonemu celowi i dlatego właśnie okazał się "mistrzem". Jego bowiem nauczanie jest owocem osobistej refleksji, a także bolesnego często doświadczenia i nie ma w sobie nic z czczego moralizatorstwa.

Prezentując najistotniejsze punkty augustyńskiego nauczania, Henry Chadwick kreśli jednocześnie krótki zarys późniejszych dziejów tej problematyki. W ten sposób myśl Biskupa Hippony nie jest zawieszona w próżni, ale znajduje punkty odniesienia tak w przeszłości, jak i w przyszłości, i zostaje wpleciona w nurt dziejów myśli chrześcijańskiej.

Książka Henry Chadwicka podzielona jest na dziesięć rozdziałów. W rozdziale I pt. "Formowanie augustyńskiego umysłu: Cyceron, Mani, Platon, Chrystus", Autor prezentuje te postacie, które wywarły na Augustyna wpływ największy. To właśnie lektura cycerońskiego "Hortenzjusza" - jak pokazuje Henry Chadwick - skłoniła Augustyna do roztrząsania zagadnień etycznych i religijnych /s. 10/. Rozwiązania tych problemów szukał najpierw w sekcie manichejczyków, a potem ten sam intelektualny niepokój kazał mu wziąć do ręki pisma platoników. Stopniowo Augustyn wyzwalał się spod wpływu wspomnianych nauczycieli, zachowując z ich myśli to wszystko, co uznał w niej za słuszne, a co pomogło mu w odnalezieniu jedyne prawdziwego Mistrza - Chrystusa.

O poglądach Augustyna na temat roli kształcenia w życiu człowieka mówi rozdział II zatytułowany: "Sztuki wyzwolone". Autor potraktował ten temat w sposób niezwykle charakterystyczny dla profilu omawianej tu pracy. Stara się bowiem w nim odtworzyć rozwój augustyńskiej refleksji na temat sztuk wyzwolonych, począwszy od dialogów z Cassiciacum, a kończąc na "Sprostowaniach" - jednym z ostatnich dzieł Biskupa Hippony. Henry Chadwick wykazuje, iż w dialogach filozoficznych Augustyn w sposób bardzo pozytywny mówił o artes liberales, traktowanych jako forma przygotowania umysłu do kontemplacji prawd bardziej wzniosłych /s. 34/.

Natomiast w traktacie "O nauce chrześcijańskiej" skoncentrował się jedynie na warunkach wymaganych do studium Biblii, określając w ten sposób zakres tego, co obejmuje koncepcja mądrości chrześcijańskiej /s. 35/. W "Sprostowaniach", podsumowujących całe dzieło jego życia, Augustyn wyznaje, iż w młodości często zbyt przeceniał rolę sztuk wyzwolonych, których znajomość nie decyduje przecież o świętości życia ludzkiego.

Rozdział III omawianej książki poświęcony jest analizie traktatu "O wolnej woli". Polemiczne ostrze tego dzieła jest - zdaniem Autora - skierowane przede wszystkim przeciwko manichejskiemu dualizmowi, chociaż Augustyn podejmuje w nim także dyskusję z neoplatonizmem /s. 38/. Dzieło to stara się wykazać, że świat - wbrew temu, co twierdzili manichejczycy - jest dziełem Najwyższej Dobroci, w związku z czym wiara w Opatrzność, wolność i moralną odpowiedzialność człowieka, nie jest pozbawiona racjonalnych podstaw.

W rozdziale IV, zatytułowanym "Wspólnota filozofów", Henry Chadwick skupia się na problematyce tych dzieł, które powstały w okresie, kiedy Augustyn po swoim nawróceniu powrócił do Tagasty i założył w niej wspólnotę filozofujących i modlących się chrześcijan - laików. Tym, co pochłaniało wówczas Augustyna w sposób szczególny, był problem usprawiedliwienia Opatrzności w świecie, usprawiedliwienia, które bazowało przede wszystkim na estetyce i było przeprowadzone w duchu neoplatońskim /s. 46/. W tym też okresie, zwłaszcza w traktacie "O nauczycielu", Augustyn dał zarys swojej teorii iluminacji, natomiast w dialogu "Przeciw Akademikom" podjął próbę przezwyciężenia wpływów sceptycyzmu, kierunku któremu przez pewien czas dość mocno ulegał. Augustyn opuścił wkrótce małą wspólnotę w Tagaście i przeniósł się do Hippony, gdzie przyjął święcenia kapłańskie.

Rozdział V omawianej pracy, zatytułowany "Powołanie", koncentruje się przede wszystkim na tych kwestiach, które rodziły się w związku z duszpasterską działalnością Augustyna. W tym okresie jego uwagę pochłaniały całkowicie problemy chrześcijańskiej ascezy, zagadnienie warunków autentycznego życia duchowego, roli i zadań Kościoła i duchowieństwa. Augustyńska refleksja o charakterze etycznym i psychologicznym dokonywana jest - jak zauważa Henry Chadwick - w perspektywie problemu ludzkiej wolności, z uwzględnieniem mechanizmów działania wolnej woli /s. 64/

Augustyńska etyka i psychologia są w centrum uwagi rozdziału VI, który koncentruje się głównie na problematyce "Wyznań". Ich ostatnie cztery księgi zawierające analizy pamięci i czasu, są także swoistym komentarzem do Księgi Rodzaju, odczytanej jako alegoria Kościoła i sakramentów. Część autobiograficzna, obejmująca dziewięć pierwszych ksiąg, jest wstępem, a zarazem ilustracją problematyki poruszanej w drugiej partii dzieła.

Natomiast w rozdziale VII, zatytułowanym "Jedność i podział", Henry Chadwick ukazuje Biskupa Hippony jako człowieka rzuconego w wir zagadnień wówczas aktualnych. Augustyna pochłaniało poszukiwanie takich rozwiązań teologicznych, które w obliczu ataku donatystów mogłyby wesprzeć katolicką mniejszość w Afryce; starał się ponadto wszelkimi dostępnymi sobie środkami przezwyciężyć zaistniałą schizmę.

Rozdział VIII pod tytułem "Stworzenie i Trójca" kreśli obraz świętego Augustyna jako teologa, który dał wykład podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej: doktryny "creationis ex nihilo" i nauki o Trójcy Świętej. Biskup Hippony rozwijał swoją myśl - jak podkreśla Autor omawianej pracy - w ostrej polemice z pogańskimi intelektualistami, dla których doktryna stworzenia z niczego nie spełniała podstawowych wymogów racjonalności /s. 87/, a nauka o Trójcy stanowiła odstępstwo od starotestamentalnego monoteizmu /s. 91/. Augustyn starał się rozwikłać narzucające się z tym trudności, unikając skrajności rozwiązań ariańskich i sabeliańskich.

Okazję do zaprezentowania augustyńskiego stanowiska w sprawach społeczno-politycznych stanowi rozdział IX, omawiający dzieło "O Państwie Bożym". Godny uwagi jest fakt, że Henry Chadwick, w przeciwieństwie do wielu innych autorów zajmujących się św. Augustynem, nie traktuje tego dzieła jako źródła historiozofii chrześcijańskiej. Stara się natomiast wydobyć z niego augustyńskie poglądy na temat rządzenia, prawa, służby wojskowej, porządku społecznego i innych temu podobnych zagadnień, które i dzisiaj nie tracą nic ze swojej aktualności.

Rozdział X, a zarazem ostatni, relacjonuje polemikę Biskupa Hippony najpierw z Pelagiuszem, a następnie z Julianem z Eclanum. W toku tej polemiki Augustyn dotknął niezwykle istotnych zagadnień jak: koncepcja człowieka, rola łaski w życiu jednostki,

stosunek natury do łaski w bycie ludzkim. Dyskusja ta doprowadziła Doktora łaski do podjęcia problemu predystynacji, zagadnienia, które potem przez długi czas rozpalało umysły myślicieli średniowiecza.

Praca Henry Chadwicka stanowi więc, jak widać, bardzo dobre wprowadzenie w atmosferę życia i dzieła świętego Augustyna. W doskonałej harmonii współistnieją w niej elementy biograficzne, krytyczna analiza poglądów augustyńskich oraz przedstawienie społeczno-historycznego tła, które - zdaniem Autora - po części tę myśl warunkowało. Już w rok po ukazaniu się książki, wydawnictwo Cerf opublikowało jej francuski przekład /Augustin, Paris 1987, ss. 172/. Autorem tłumaczenia jest Alain Spiess, a przedmowę do niego napisał wybitny filolog i mediewista Jacques Fontaine. Wydawcom zachodnim można pozazdrościć wyczucia potrzeb czytelniczych i tempa, w jakim te potrzeby są zaspokajane. Warto by może i polskojęzyczną literaturę patrystyczną poszerzyć o tłumaczenie tej godnej uwagi pozycji.

Agnieszka Kijewska - Lublin

5. Jean-Claude Fraisse, L'interiorité sans retrait. Lectures de Plotin, Paris 1985, Librairie J. Vrin, s. 204.

Najnowsza praca Jean-Claude Fraisse'a pt. "L'interiorité sans retrait. Lectures de Plotin" stanowi - jak sugeruje podtytuł - wprowadzenie do lektury plotyńskich Ennead. Pozycja ta wydana w 1985 r. przez Librairie philosophique J. Vrin w Paryżu, ukazała się w serii "Bibliothèque d'histoire de la philosophie". Jej autor od 1976 r. jest profesorem historii filozofii na uniwersytecie w Bordeaux. Interesuje go przede wszystkim zagadnienie wpływu tradycji hellenistycznej na psychologię, etykę i metafizykę klasyczną. W tych też ramach mieszczą się jego prace poświęcone świętemu Augustynowi /Saint Augustin, La lumière intérieure. Textes choisis et traduits, Paris 1965, Presses Universitaires de France; Saint Augustin, Paris 1968, Presses Universitaires de France/, Spinozie /L'oeuvre de Spinoza, Paris 1978, Librairie J. Vrin/, czy też prezentowana tutaj praca, kon-